

מתי מדבר

בַּמִּדְבָּר הָזֶה יִפְלוּ פְגָרֵיכֶם וְכָל פְּקָדֵיכֶם לְכָל מִסְפָּרְכֶם ... אֲשֶׁר הִלִּינְתֶם עָלַי: (במדבר יד כט).¹

גמרא בבלי תענית דף ל ע"ב

רבן שמעון בן גמליאל: לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכיפורים ... חמשה עשר באב מאי היא? ... אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: יום שכלו בו מִתֵּי² מדבר.³ דאמר מר: עד שלא כלו מתי מדבר לא היה דבור עם משה, שנאמר: "ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות וידבר ה' אלי" (דברים ב טו-יז) - אלי היה הדבור.⁴

מסכת בבא בתרא דף עג עמוד ב

ואמר רבה בר בר חנה: זימנא חדא הוה קא אזלינן במדברא, ואיתלוי בהדן ההוא טייעא ...⁵ אמר לי: בוא אראה לך את מתי מדבר. הלכתי, ראיתי אותם ונראים היו כמו שמשותכרים⁶ ושוכבים פרקדן על גבם. והייתה זקופה ברכו של אחד מהם ונכנס ערבי תחת ברכו כאשר הוא רכוב על גמלו ורומחו זקוף בידו ולא נגע בו.⁷ תחתי קרן אחת של תכלת (ציצית) של אחד מהם ולא היינו יכולים ללכת. אמר לי (הערבי): שמא לקחת דבר מהם? החזר אותו ... הלכתי והחזרתי אותו ואחר כך היינו יכולים ללכת.⁸

¹ ובהמשך שם פסוקים קשים ביותר: "אם אתם תבאו אל הארץ אשר נשאתי את ידי לשכן אתכם בה ... ופגריכם אתם יפלו במדבר הזה ... במספר הימים אשר תרתם את הארץ ארבעים יום יום לשנה יום לשנה תשאו את עונתיכם ... אני ה' דברתי אם לא זאת אעשה לכל העדה הרעה הזאת הנועדים עלי במדבר הזה יתמו וְשָׁם יָמוּתוּ". שים לב אגב, שפסוקים קשים אלה נאמרים לא בכעס הראשון מיד לאחר חטא המרגלים, אלא לאחר שלכאורה העניין קצת נרגע. ראה פרק יד מפסוק כ עד סוף הפרק. וכל זה אחרי באה ההבטחה "סלחתי כדברך" שאנו מרבים לומר במחזור סליחותינו. ראה גם המדרשים על "נשבעתי באפי". כעס גדול.

² מתיים - אנשים שאינם עוד חיים, מתיים - אנשים חיים (דברים כו ה: "וְיָגֵר שָׁם בְּמֵתֵי מֵעַט", תהלים קה יב: "בְּהִיּוֹתֶם מֵתֵי מִסְפָּר", איוב יט יט: "תִּעְבּוּנִי כָּל מֵתֵי סוּדִי" ועוד. וסימנך: נצבים - חיים, שוכבים - מתיים. כאשר שתי הנקודות עומדות אחת מתחת השנייה (ש"א תחת המ"ם) - אנשים חיים. כאשר שתי הנקודות שוכבות (המ"ם בציר"ה) - אינם עוד חיים.

³ ראה התיאור המצמרר (בפרט בדורות שלאחר השואה) של מותם של מתי המדבר כל שנה בתשעה באב באיכה רבה פתיחתות לג: "אמר ר' לוי: כל ערב תשעה באב היה משה מוציא כרוז בכל המחנה ואומר צאו לחפור. והיו יוצאים וחופרים קברות וישנין בהן. לשחרית היה מוציא כרוז ואומר: קומו והפרישו המתים מן החיים. והיו עומדים ומוצאים עצמן חמשה עשר אלף בפרוטרוט חסרו שש מאות אלף. ובשנת הארבעים האחרון עשו כן ומצאו עצמן שלמים. אמרו: דומה שטעינו בחשבון. וכן בעשור ובאחד עשר ובשנים עשר ושלשה עשר וארבע עשר. כיון דאיתמלא סיהרא (התמלא הירח) אמרו: דומה שהקב"ה ביטל אותה גזירה מעלינו וחזרו ועשאוהו יום טוב. וגרמו עונותיהם ונעשה אבל בעולם הזה בחורבן הבית פעמים". וכבר הארכנו בנושא זה בדברינו [יומ שהותרו שבטים לבא זה בזה בט"ו באב](#).

⁴ וכן הוא בגמרא בבא בתרא קכא ע"ב. הרי לנו שגם משה בכלל העונש, לא רק בכך שלא נכנס לארץ, כמותם, אלא שלא דיברה עמו השכינה כל אותם ארבעים שנה. נראה שדברים אלה מבוססים לא רק על הפסוק הנ"ל בספר דברים, אלא על ספר במדבר עצמו, על מה שלא מסופר בו. כל שלושים ושמונה השנים בין חטא המרגלים ל"תום אנשי המלחמה למות" מקופלים בין פרק טו ופרק כ (ראה רש"י על הפסוק הראשון בפרק כ). חמישה פרקים לשלושים ושמונה שנים! יש אמנם מי שמנסים לרכך נתק זה של משה עם השכינה, ראה רשב"ם בגמרא בבא בתרא שם: "אבל אם הוצרכו לדיבור כגון במעשה דקרח שהיה אחר מעשה המרגלים, היה מדבר על ידי מלאך או באורים ותומים". וכן פירוש ריטב"א שם: "אין לומר שלא היה עמו דבור כלל, אלא שלא דיבר עמו דרך חיבה כבראשונה. אי נמי, שלא היה מדבר עמו אלא לצורך השעה ... אבל לא בכל שעה שהיה רוצה, והיינו מפני שהיו ישראל נזופין, ולהודיע כי חבת הקב"ה עם משה משום חבתן של ישראל". כך או כך, משה בכלל העונש וההזדהות שלו עם דור המדבר שהפך למתי מדבר היא גמורה ומוחלטת. ראה סוטה יד ע"א: "ואת פושעים נמנה - שנמנה עם מתי מדבר". וכבר הארכנו בנושא זה בדברינו [כי לא תעבור את הירדן הזה](#) בפרשת ואתחנן.

⁵ תרגום: "פעם אחת היינו הולכים במדבר ונתלווה עמו ערבי אחד ...". מכאן ואילך נביא את הגמרא בתרגום אבן ישראל (שטיינזלץ).

⁶ שתיים, שיכורים שנרדמו. ריטב"א רואה בכך סימן שהם שומרים על חיוניותם: "בא לומר כי לא כהתה עינם והיו דומים כאדום מיי". פירוש תוספות רואה בחיוניות זו סימן שיש להם חלק לעולם הבא. וכבר זכינו להשלים הדף על [דור המדבר וחלקו לעולם הבא](#) בפרשה זו.

⁷ בהשראת גמרא זו כתב חיים נחמן ביאליק, מחבר ספר האגדה (תלמיד ישיבת וולוז'ין), את הפואמה מתי מדבר, ראה להלן.

⁸ ראה שם גוזמאות רבות של רבה בר בר חנה שחלקן ראה בעצמו ("לידי חזי ל") וחלקן שמע מהולכי מדבריות ויורדי הים ("אשתעו לי נחותי ימא"). וכבר נדרשו הפרשנים לסיפורי גוזמאות אלה, ראה רשב"ם בגמרא שם שמסביר: "כל הני עובדי דקא חשיב, משום מה רבו מעשיך ה', ומהן להודיע מתן שכרם של צדיקים לעתיד לבוא". ראה גם פירוש מהרש"א שם שמבאר את כל הגוזמאות האלה באופן אלגורי ורוחני. אבל לסיפור על מתי מדבר, יש נופך מיוחד. ראה המשך הסיפור שם שמתקשר להלכות ציצית. כאשר בא רבה בר בר חנה לפני החכמים בבית המדרש וסיפר להם את שאירע לו עם מתי מדבר, הם נזפו בו ואמרו לו: לאיזה צורך עשית זאת (שחתכת את הציצית מכנף בגדו של המת) - האם על מנת להכריע אם ההלכה כבית שמאי או כבית הלל בנוגע למספר החוטים שבכל כריכה (חוליה) בציצית (ראה מנחות מא ע"ב)? - מספיק אם היית מונה אותם ובא ומעיד לפנינו. קטע אחרון זה נראה כ"דעת יחיד" בכל מה שקשור לאופן השתלשלות ההלכה, מסירתה ופלפולה בבית המדרש, שכלל איננו נסמך על "ממצאים" ועדויות עובדתיות מתקופות קדומות. סיפור זה עומד בניגוד גמור לסיפור הידוע במנחות כט ע"ב על משה שנכנס לבית המדרש "ולא היה יודע מה הם אומרים". ואיזו הלכה מנסה רבה בר בר חנה להכריע דרך "ממצאים ארכיאולוגיים" מתקופת משה, מדור המדבר? הלכה בציצית! המצווה החותמת את פרשתנו והיא מן המצוות המועטות שנזכרות באותם חמישה פרקים שבספר במדבר המכסים את תוספת שלושים ושמונה שנות הנדודים שנגזרו על אבותינו בגין חטא המרגלים. ראה הערה 4 לעיל וכן בדברינו [החצי השני של](#)

ח.נ. ביאליק / מתי מדבר

לא עֲדַת כְּפִירִים וּלְבָאִים יִכְסוּ שָׁם עַיִן הָעֲרֵבָה,
 לא כְּבוֹד הַבָּשָׂן וּמִבְּחַר אֱלוֹנָיו שָׁם נָפְלוּ בְּאֲדִיר –
 על יד-אֶהְלִיָּהֶם הַקְּדָרִים מוֹטְלִים בְּחִמָּה עֲנָקִים,
 בֵּין חוֹלוֹת הַמִּדְבָּר הַצְּהָרִים כְּאֲרִיּוֹת לְבֹטַח יִרְבְּצוּ.
 ...
 חֲרָבוֹת הַצּוֹר מְרֵאשׁוֹתֶם, בֵּין רֹחַב כְּתַפְיָהֶם כִּידוֹנָם,
 אֲשֶׁפָּה וְתִלִּי בְּחִגְרָתֶם וְנִעוּצוֹת בְּחוֹל חֲנִיתוֹתֶם.
 ...
 עֲזִים פְּנִימוֹ וּשְׂזוּפִים, וְעֵינָם כְּנֹחֶשֶׁת מוֹעֵמָה,
 מִשְׁחָק לְבָרֵק חֲצִי שְׁמֵשׁ וּמִפְּגַע לְרוּחַ זֹלְעָפוֹת;
 קִשִּׁים מִצְחוֹתֶם וְחֻזְקִים וּלְעֻמַּת שְׁמִים כּוֹנְנֵי,
 ...
 מוֹצָקִים כְּחֻצוֹבֵי חֲלָמִישׁ יְרוּמוּ בְּעֵדן חֲזוֹתֶם,
 בְּלֹטִים כְּסִדְנֵי הַבְּרָזָל, לְהִלְמוֹת פְּטִישִׁים נְכוֹנֵי,
 וּכְאֵלוּ בָם נִקְשׁוּ מֵעוֹלָם בְּקֶרֶן הַזָּמֶן וּבְפִטְיֹשׁוֹ
 כַּחוֹת כְּפִירִים לֹא-חֶקֶר וּיְקִשׁוּ וַיִּדְמוּ לְנֶצַח;
 ...
 כְּמָה רְמָחִים נִשְׁבְּרוּ וּמִסֹּפֶר בְּנֵי-קִשָׁת נִפְצוּ
 אֶל-צוּרֵי הַלְּבָבוֹת הָאֵלֶּה, אֶל-גְּבֵי אֵל לוחוֹת הַשְּׁמִיר.
 וְזָרְחָה וּבָאָה הַשְּׁמֵשׁ, וַיּוֹבְלוֹת עַל-יּוֹבְלוֹת יִנְקֹפוּ,
 וְשָׁקַט הַמִּדְבָּר וְסָעַר, וְשָׁבָה הַדְּמָמָה כְּשֶׁהִיָּתָה;
 כְּתוֹהִים עָלֵי הָרֵאשׁוֹנוֹת יִתְנַשְּׂאוּ בְּמֶרְחָק הַכְּפִים,
 גָּאִים בְּהִדְרַת דְּמָמָתָם וַיהִירִים בְּבִדְיוֹת עוֹלָמִים.
 ...
 בָּלַע הַיְּשִׁימוֹן לְנֶצַח אֶת-הַד תְּרוּעַת דוֹר הַמְּעֻזִּים,
 מְחֻקוֹ הַסּוּפוֹת אֶת-עֵקְבוֹת שְׁעֵלִיָּהֶם מִחֲרִידֵי הַצִּיָּה,
 נִתְלָלוּ הָרֵי חוֹל תַּחְתָּם וְסֻלְעִים בְּמִקוֹמָם צָמְחוּ,
 וַיִּעְצַר הַמִּדְבָּר נִשְׁמָתוֹ וַיִּישָׁן מֵעֲזוֹנָיו לְנֶצַח;⁹

שבת שלום
 מחלקי המים

⁹ **הפרשה** בפרשה זו. והראשונים האריכו לדון בעקבות גמרא זו אם מותר או אפילו מצווה לקבור את המת עם טלית וציצית. ראה תוספות נדה סא ע"ב, ספר העיטור הלכות ציצית עג ע"א, אור זרוע הלכות אבילות סימן תכא, כפתור ופרח פרק נט ועוד. ביאליק לא כתב פואמה זו סתם כמשורר, אלא בהקשר ברור למפעל הציוני. כפי שהוא כותב שם (בקטע שלא הבאנו): "אֲנַחְנוּ גְבוּרִים! דוֹר אַחֲרוֹן לְשִׁעְבוֹד וְרֵאשׁוֹן לְגְאֻלָּה אֲנַחְנוּ!". לפואמה זו קדם השיר **מתי מדבר האחרוני** אשר נכתב מיד לאחר צאת הספר "מדינת היהודים" של הרצל בספטמבר 1896, כשנה לפני הקונגרס הציוני הראשון בבאזל, היינו בהקשר פוליטי ואידיאולוגי ברור. הפואמה הגדולה מתי מדבר שחלקים ממנה הבאנו, נכתבה כשש שנים מאוחר יותר באודסה בשנת 1902. ותודה לרמי פינצ'ובר על מידע זה.